

MEKULE CEBRAİL & JENETL NURBİY

ADIGEY CUMHURİYETİ'NİN OLUŞUMU VE KIRKLAR KOMİTESİ

Kitabın Orijinal Adı:

Мекулов Д. Х., Женетль Н. Х.

Комитет-40 и становление Республики Адыгея.

ОАО «Полиграф-Юг», Майкоп, 2013.- 240 стр.

978-5-7992-0788-5

Çeviren:

Orhan Uravelli

Editör:

Memduh Ceylan (Пчэнльэшъу)

Sayfa Düzeni:

Canberk Canbulat (Абрэдж)

1. Baskı, Mart 2018

Adıge Düşünce Derneği
Düzce, 2018

Tel. (380) 523 68 87

www.adigeder.org

iletisim@adigeder.org

ISBN:

978-605-68273-0-3

BASKI ve CİLT:

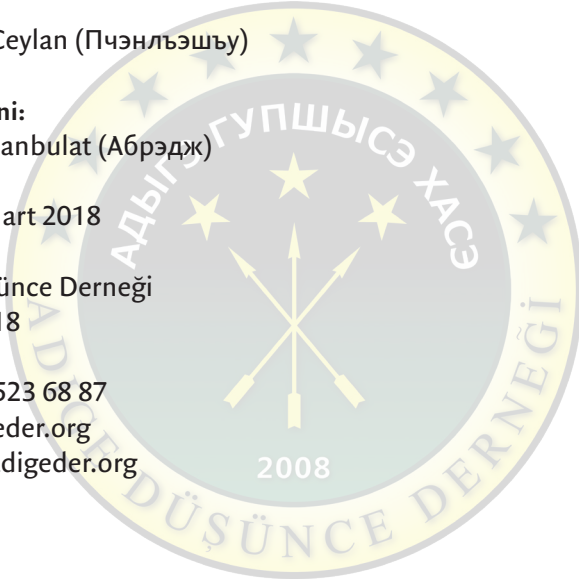
Kuban Matbaacılık Yayıncılık

İvedik Organize Sanayi Matbaacılar Sitesi 1514 Sk. No: 20 ANKARA

Tel. (312) 395 20 70

Setifika No: 13403

Bu kitabın Türkiye'de yayım hakları Prof. Dr. Mekule Cebrail tarafından
Ahmet Şefik CEYLAN'a verilmiştir.

MEKULE CEBRAİL & JENETL NURBİY

ADIGEY CUMHURİYETİ'NİN OLUŞUMU VE KIRKLAR KOMİTESİ

Çeviren: Orhan Uravelli

DÜZCE, 2018

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRÜN NOTU.....	9
MAZİNİN SESİ (CANLI TARİH).....	11
GİRİŞ.....	15
I. BÖLÜM. ADIGEY: ÖZERK BÖLGE STATÜSÜNDEN CUMHURİYETE.....	25
II. BÖLÜM. ADIGEY SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ'NİN İLANINDAN SONRA KİTLE ÖRGÜTLERİ VE TOPLUM HAREKETLERİ	59
III. BÖLÜM. KIRKLAR KOMİTESİ'NİN KURULUŞU VE ADIGEY CUMHURİYETİ YÜKSEK SOVYETİ VE ADIGEY CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANI SEÇİMLERİ ÖNCESİNDEKİ FAALİYETLERİ	77
IV. BÖLÜM. KIRKLAR KOMİTESİ ÜYELERİNİN BİLİM KONFERANSLARI, ÖZERK BÖLGE HALK VEKİLLERİ SOVYETİ DÖNEM TOPLANTILARI VE ADIGE HALK KURULTAYLARINDA ADIGEY CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞUYLA İLGİLİ KONUŞMALAR.....	123
V. BÖLÜM. KIRKLAR KOMİTESİ EŞ BAŞKANLARI VE ÜYELERİNİN FOTOĞRAFLARI İLE KISA BİYOGRAFİLERİ	165
SONUÇ.....	209
EKLER.....	215

EDİTÖRÜN NOTU

Bu kitap, 1990'lı yılların başında, Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci sırasında, Özerklikten Cumhuriyete giden yolda, Adıgey'de yaşanan politik mücadelenin bir özetini yansıtmaktadır. Mevcut sistemdeki yasalar çerçevesi içerisinde verilen bu mücadele, diasporadaki Çerkesler tarafından yeterince bilinmemektedir. Dolayısıyla konuya ilgi duyan araştırmacılar ve okuyucular için bu eserin yararlı olacağını umuyoruz.

Rusça'dan Türkçe'ye çevrilen bu kitapta, bir toplumun entelektüel sermayesini oluşturan aydın kişilerin, kültür adamlarının, bilgi ve deneyimleriyle bir adım öne çıkmış kişilerin, halkın geleceği adına verilen mücadeledeki etkisini anlayabiliyor ve tarihte bireyin rolünün önemini bir kez daha görebiliyoruz.

Kitapta (Rusça aslında) yer alan tüm adlar, Rus dili kuralına göre soyadı, adı ve baba adı sırasına göre yazılmıştır. Türkçe bilenlerin alışık olduğu üzere bu adlar, soyadı dışında açık olarak yazılmadığından (Mekulov C. H. gibi), kimden sözedildiğinin anlaşılması tam olarak mümkün olamamaktadır. Bu nedenle, kitapta yer alan kişilerin adlarını mümkün olduğunca açık olarak yazmaya çalıştık. Her iki dilin kurallarını gözeterek, Rus olanların, adı ve soyadının yanında baba adlarını; Çerkes olanların ise soyadı ve adlarını açık olarak belirttik. Özellikle Çerkes olanların adlarını diasporada yaşayanların daha anlayabilmeleri için Çerkesçe söyleniş biçimine göre çevirdik. Tüm araştırma ve girişimlerimize rağmen, bazı kişilerin soyadı dışındaki adlarını tespit edemedik. Bunları da kitapta yazıldığı biçimde bıraktık. Bazı kişilerin kitapta yer almayan veya düzgün olmayan fotoğraflarının yerine yenilerini temin ederek koyduk.

Çeviride bazı isim ve kavramların belirtilmesinde, Türkçe'de olmayan sesler için herhangi bir harf eklemesi yapmadık. Türk alfabesinin dışına çıkmadık. Çerkesçe'ye ya da Rusça'ya en yakın sesi veren harfleri kullandık. Bazı kavramları olduğu gibi bıraktık (sov-

yet, kolhoz, parite v.s.). Ayrıntıya boğacağından dolayı bu kavramları dipnotlarla açıklama yolunu tercih etmedik.

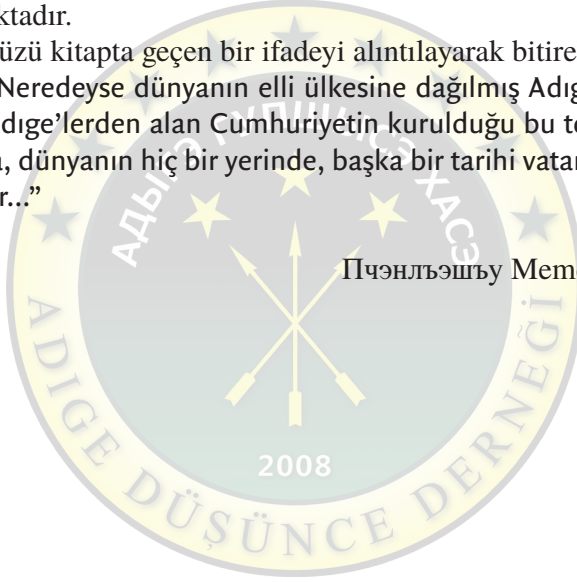
Özellikle araştırmacıların yararlanabilmesi için kitapta yer alan kaynakların (kaynakça bilgilerinin) Türkçe çevirisi ile birlikte orijinal biçimini (Rusça) dipnotta gösterdik. Kitabın orijinal baskısında yer alan farklı kaynakça gösterme biçimlerini, isimlerdeki düzensizlikleri v.b. Türkçe çeviride düzeltmeye çalıştık. Metinde yer alan uzun alıntılar sıkışık paragraf biçiminde belirttik.

Tüm dikkatimize ve titizlikle gözden geçirmemize rağmen, çeviri metinde tespit edemediğimiz küçük eksiklikler varsa bu bizden kaynaklanmaktadır.

Sözümüzü kitapta geçen bir ifadeyi alıntılararak bitirelim.

“... Neredeyse dünyanın elli ülkesine dağılmış Adıge halkı, adını Adıge’lerden alan Cumhuriyetin kurulduğu bu topraklar dışında, dünyanın hiç bir yerinde, başka bir tarihi vatana sahip değildir...”

ПЧЭНЛЪЭШЪу Memduh Ceylan

MAZİNİN SESİ (Canlı Tarih)

Bu kitapta sözedilen olayların üzerinden artık yirmi beş yıl, yani çeyrek asır geçse de biz onları bugünün olaylarıymış gibi algılıyor ve yeniymiş gibi ele alıyoruz. Zaman geçecek ve başka dönem gelecek. Bizim kuşak ve gelecek kuşak, bunları, kaderi belirleyen tarihi olaylar gibi görecektir. Çünkü, halen gurur duyduğumuz Adıgey Cumhuriyeti'nin yolu, işte bu ateşli ve coşkulu 1990'lı perestroyka yıllarında başlamıştı.

Tarih doktoru ve modern tarih konusunda önemli uzman olan Mekule Cebrail'in bu kitabından önce de Rusya Federasyonu'nun bir öznesi olarak Adıgey'in, devlet ve hukuk açısından, yeni koşullardaki gelişme yolu elbette ki değişik yayın ve araştırmalarda ciddi şekilde incelenmiştir. Bunlar arasında yer alan kitap ve araştırmaları belirtmeliyiz: Adıgey'in ilk Cumhurbaşkanı **Carıme** Aslan'ın *Adıgey: Özerklikten Cumhuriyete* kitabı, **Hacebiyek**o Ruslan'ın *Toplumda Reform Yapma Sorunları*, ayrıca **Çirğ** Ashad, Natalya Nikolayevna Denisova ve Tatyana Pavlovna **Hlinina**'nın *Adıgey Devletçiliği: Oluşum ve Gelişme Aşamaları* ile **Mekule** Cebrail'in **Udıçak** Yuriy ile birlikte yazdıkları *Devletin Oluşumu (c.1)* adlı makaleler derlemesinde yer alan *Adıgey'de Devlet İktidarı: Oluşum, Evrim ve Perspektifler* araştırması, süreli yayınlarda çıkan yazılar ve etütlerdir.

Bu kitap ve araştırmalarda Kırklar Komitesinin faaliyetleri sıkça yer alır. Fakat bu sivil toplum örgütünün çok kapsamlı ve önemli faaliyetlerini, **Mekule** Cebrail'in derinden incelediği kadar kimse incelememiş, bu kitaptaki kadar arşiv belgesi ve veri kullanarak gerçekleri kimse ortaya koymamıştır.

Kırklar Komitesi, perestroykanın karmaşık ortamında Adıge Hase, Adıgey Slavlar Birliği, Din Hase, Tarihi Vatan Vakfı, Yurttaş Kulübü ve başka örgütlerin ortaya çıktığı zaman kurulmuştu. Siyasi sorunları çözme ve ulusal devleti oluşturma konusunda kimsenin tecrübesi yoktu. Perestroyka kargaşası içinde bu örgütlerin, değişik grupların

etnik ve ulusalcı amaçlarla mücadele ve rekabetinin sürdüğü koşullarda, devlet organlarının oluşturulmasında, yeni ve genç Cumhuriyetin Yüksek Sovyetine (parlamentosuna) yapılacak seçimlerin organizasyonunda hatalar kaçınılmazdı. Çünkü seçimlerde nüfusu az olan küçük etnik gruplar ile ve nüfusu çok olan halkların çıkarlarını dikkate almak, seçimli organlarda eşit şekilde temsil olunmasını sağlamak gerekiyordu ve Kırklar Komitesinin ısrarla savunduğu “parite” kavramı işte bunun sonucunda gündeme gelmişti.

Komitenin kurulması çalışmalarını incelemeden önce, yazarlar, haklı olarak, diğer örgütlerin, özellikle de yukarıda adı geçen Adıge Hase ve Adıgey Slavlar Birliğinin amaç ve faaliyetlerini de ele almış ve belirli derecede değerlendirme yapmışlardır. Kitaptaki materyal, 25 Ocak 1989’da, yani daha Özerk Bölge ortamında 1.000 delege ve davetlinin katıldığı Adıge Hase Kuruluş Kongresi hakkında fikir vermektedir. Yazarlar haklı olarak şunu belirtmişlerdir: “Adıge Hasenin temel kuruluş amacı, Adıge halkının Rusya içinde Özerk Bölgeye yeni statü kazandırma, siyasi ve ekonomik egemenlik kazanma yoluyla kendi kaderini belirleme uğrunda kitlesel hareketleri desteklemek ve yönetmek isteğidir”. Örgütün liderleri öncelikle bunu hedeflemişlerdi. Adıge geleneklerini canlandırmak, tarihi mirasa sahip çıkmak, bu arada öncelikle dil, sanat ve kültürü geliştirmek örgütün faaliyetlerinde yer alan önemli hususlardı. Bunlar Adıge Hase tüzüğünde açıkça belirtilmişti. Cumhurbaşkanı seçimlerinde, diğer devlet mercilerinin kurulmasında, özellikle de Cumhuriyetin Yüksek Sovyetinin (parlamentosunun) oluşturulmasında bu örgütün yaptığı çalışmalar ve dev katkısı ne kadar takdir etsek azdır. Bu kitapta yer alan söz konusu yapıcı faaliyetler, çalışmalar, tarafsız ve objektif şekilde değerlendirilmiştir.

Adıgey Slavlar Birliğinin 28 Eylül 1991’de Maykop’ta düzenlenen kuruluş kongresi ve faaliyetleri konusuna da yazarlar, aynı derecede objektif yaklaşmışlardır. Bu örgüt, Özerk Bölgenin Rus nüfusu, Rus Kazaklarını ve diğerlerini bir araya getiren önceki örgütlerin ve hareketlerin fikir ve hedeflerini içine alan, ayrıca Adıgey Özerk Bölgesinin statüsünün yükseltilmesine, seçimlerin milliyet ilkesine göre yapılmasına ve diğer hususlara karşı çıkan güçlerin örgütüydü. Kitapta Adıgey Slavlar Birliğinin o karmaşık ve zor dönemdeki faa-

liyetlerine ışık tutulmuş, liderlerin konuşmalarına, ilgili yayınlara ve belgelere yer verilmiştir.

Doğaldır ki Kırklar Komitesinin kuruluşu ve faaliyetleri, adından da görüleceği gibi kitabın başlıca konusunu oluşturmaktadır. Komite sadece bir buçuk (1,5) ay varlığını sürdürmüştür. Ancak seçimlerde parite sağlanması için dev bir hamle yapmıştır. Yazarlar, Adıgey Slavlar Birliğini kararlarından memnun olmayanların Kırklar Komitesi adında (ilk başta katılanların sayısına göre) ayrı bir örgüt kurduklarını anlatmışlardır. Bu Komiteye Adıge Hase, Adıge Ansiklopedisi Kültür Merkezi, Din Hase, Tarihi Vatan Vakfı ve diğer örgütlerden temsilciler, aydınlar, yazar ve sanatçılar, bilim adamları, akademisyen ve teknoloji alanında çalışanlar katılmışlardır.

Komitenin neredeyse bütün oturumlarının tutanaklarına, katılanların listelerine, çalışma gruplarına, görüşülen gündem konularına kitapta yer verilmiştir. Seçimler sorununun ele alındığı 1. Adıge Halk Kurultayı bizzat Kırklar Komitesinin girişimiyle gerçekleşmişti. Örgütün hazırladığı ve Adıgey Özerk Bölgesi Halk Vekilleri Sovyetine gönderilen Kırklar Komitesi Prensipleri ve Kırklar Komitesi Memorandumu bu amaçla yayımlanmıştı. Kırklar Komitesinin başlıca talebi, yeni parlamentoda –Adıgey Cumhuriyeti Yüksek Sovyetinde– Adıge ve Rus halklarının paritesiydi. Yani eşit temsil olunmasıydı. Bu araştırmada değişik kişilerin görüşleri ve yaklaşımları da dahil edilmiştir.

19 Kasım 1991’de açılan 1. Adıge Halk Kurultayında bütün bu konu ve sorunlar görüşülmüştü. Delegelerin yanı sıra, Müftü **Çenibe** Mos, Adıge Hase Başkanı **Abreg** Almir’in Kurultayda yaptıkları konuşma metinleri, kurultay tutanakları, kararlar ve 1. Adıge Halk Kurultayı Yürütme Kurulu yetkisi tanınmış Kırklar Komitesi üyelerinin listesi de kitapta yer almaktadır. Sonraki gelişmeleri dikkate alarak ve seçim hazırlıklarını hesaba katarak bu Yürütme Komitesi 16 Kasım 1991’de kurultayın 2. aşamasını başlatmıştı. Bu günlerde Kırklar Komitesi, belirlediği hedef ve amaçlara ulaştığına karar vererek çalışmalarını sona erdirmişti.

Bunların ardından Kırklar Komitesi üyelerinin değişik toplantı ve oturumlarda, bilim konferanslarında, Özerk Bölge Sovyeti dönem toplantılarında, Adıge Halk Kurultaylarında ve başka değişik

forumlarda ve etkinliklerde Cumhuriyetin kurulmasıyla ilgili olarak yaptıkları konuşmaları okuyabilirsiniz. Bunlar söz konusu dönemin başlıca sorunları ve olayları hakkında fikir edinmek için çok önemlidir. Kırklar Komitesi üyelerinin kısa yaşam öyküleri ve fotoğrafları kitabın değerini daha da artırmaktadır. Resmi kurum ve mercilerin kararları, raporlar, örgütlerin ve teşkilatların toplantı tutanakları ve karar protokolleri eklenerek kitapta materyal zenginliği sağlanmıştır.

Kuşku yok ki zengin materyal, kaynak ve yorum içeren bu eser, sadece araştırmacıların değil, halkın ve Cumhuriyetin tarihiyle ilgilenen okurlar için de başucu kitabı olacaktır.

Mamıy Ruslan

Filoloji Bilimleri Doktoru

Rusya Federasyonu Bilim Hizmet Ödülü Sahibi

GİRİŞ

Adıgey, özerk bölgeden serbest cumhuriyete geçiş yolunda oldukça önemli bir sorunu çözüyordu ve amaç, sivil kitle hareketlerinin ideolojisinde bütünlük sağlamaktı. Bu yüzden toplumun gelişme süreçleriyle ve tarihsel kitle hareketleriyle ilgilenenlere, öncelikle de araştırmacılara bu kitapta Adıgey'deki ulusal devlet oluşumuna dair kaynaklar ve analizler sunuyoruz. Aynı zamanda değişik sivil toplum örgütlerinin, özellikle de Adıge Hase birliği ve onun bünyesinde olgunlaşmış Kırklar Komitesinin söz konusu sürece katkıları, onların amaç ve istekleri, ayrıca ulaşabildikleri hedeflere değiniyoruz.

Kuşkusuz, bu süreçte en güncel sorunlardan biri, derinleşen ve genişleyen demokrasi koşullarında sayıları giderek epeyce artan sivil toplum kuruluş ve örgütleri ile iktidarın yürütme mercileri arasında işbirliği ve uzlaşma idi. Adıgey'de yaklaşık seksen sivil toplum kuruluşu (STK) vardı ve bunların içinde Adıge Hase, Adıgey Slavlar Birliği ve Kırklar Komitesi başı çekiyorlardı.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği genelinde perestroyka döneminin siyasi süreci içinde, çoğu zaman “*muhafazakarlar ile perestroyka yanlısı radikaller arasında karışıklık*” ifadesi kullanılır ve buna göre, söz konusu mücadele ılımlı reformcu **Gorbaçev** ve çevresindekilere manevra yapmak ve dengeleri korumak olanağı sağlardı. Bu arada biz halk arasında perestroyka, glasnost ve demokratik gelişme gibi kavramlarla tanımlanmış dönemi özellikle ele almış bulunuyoruz. Çünkü Adıgey Özerk Bölgesi'nin statüsünün, egemenlik temelinde gelişen Adıgey Cumhuriyeti'ne yükselmesi bu koşullarda gerçekleşmiştir.

Bu bağlamda yazarlar, arşiv belgeleri de dahil olmak üzere çok sayıda kaynak, veri, yayın materyali ve diğer malzemeyi kullanmışlardır. Cumhuriyetin parlamentosu olan Yüksek Sovyete ilk seçimler öncesinde ortam ve koşulların nasıl olduğu bu sayede görülebilir. Dönemin toplumsal hareketleri, örgüt ve kuruluşların, siyasi oluşumların, resmi makamların, ayrıca Kırklar Komitesinin tarihi rolü hakkında basında daha önce yayımlanmış olan ve yayından yayına,

Prof.Dr. Mekule Cebail
(Мэкълэ Джэбраил)

Adıgey Cumhuriyeti Beşeri Bilimler Enstitüsünde bilimsel araştırmacı, tarih doktoru, Adıgey Uluslararası Bilimler Akademisi üyesi, akademisyen, profesör. Adıgey Cumhuriyeti'nin emektar bilim adamı.

Doç.Dr. Jenetl Nurbiy
(Жэнэл Нурбий)

Maykop Devlet Teknik Üniversitesinde Devlet ve Belediye Yönetimi Bölümünde akademisyen, tarihte doktor adayı.

ISBN 978-605-68273-0-3

9 786056 827303